

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԼԵՒՈՆ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐ ԴԻ

ԿԵՆԱՑ ԵՒ ԵԾԹՆԱՄԵԱՑ ՔԱՀԱՆԱՑԱԳԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎՂԱՑ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

1. Հայրենիք, բնասանիք և ճնուռնդ Յովակիմ ֆէլլիի. — 2. Իւր առաջին ուսմունքն — 3. Ուսանող աստուհաբանութեան և եկեղեցական Ակադեմիային:

ՍՏԱՏԱՒՈՒՄՔ՝ Հռովմայէն 'ի Նէապոլիս գնացող ճանապարհորդն՝ իւր ալ կողմն վերելորիէ քիչ մ'անդին կը տեսնէ զՔարբինէզօ փոքր գիւղաքաղաք հռովմէական իշխանութեան, Լեւի-նեան լեռանց գեղաժիծաղ գրից վրայ: Այս փոքր քաղաքս՝ շինեալ 'ի Վոլս-կեանց, ուրիշ քաղաքաց նման՝ քան-դեցաւ 'ի տիրապետող Հռովմայեցւոց: Միջին դարու մէջ Ալտոպրանտինի բն-տանեաց աւատական կալուած մ'եղաւ, և Կղեմէս Բ՝ եղբորորդին՝ ծիրանաւորն Պետրոս՝ սոյն այս բնտանիքէն, վեպա-րաւորաց ընդարձակ վանք մը հաստա-տեց. որոյ մօտ իր ազգականաց համար ալ գեղեցիկ պալատ մը բարձրացուց, զոր և վերջին ստացողն նուիրեց թա-գաւորող ֆահանայապետին: Քարթի-նէզօ գրեթէ հինգ հազար բնակիչ ունի. երկու հին եկեղեցի ունի, որոց միոյն մէջ կը պահուի Յուլիոս Հռովմայեցւոյն (Giulio Romano) գեղեցիկ պատկեր մը:

Մինչ մեր օրերն յիշատակաց արժա-նի եղական գէպք մը չէ հանդիպել՝ ո-րով և իւր անունն անժանօթ է պատ-մութեան. բայց արդ այս գիւղաքաղա-քին որդւոց մին՝ Սրբոյն Պետրոսի գա-հոյն վրայ կը բազմի, և հռովմէական փոքրիկն Քարբինէզօ կընայ պարծիլ ի տալիոյ միւս մեծամեծ քաղաքաց հա-ւասար: Հոս՝ 1810 Մարտ 2ին՝ ծնաւ կոմսն Յովակիմ՝ Վինկենտ ֆէլլի, որ

այսօր կոչուի Լիւն Երեքտասաներորդ:

Այս նախասահմանեալ մանկան ծը-նընդեան օրերն՝ մեր արդի օրերուն նը-ման շատ թշուառ էին: Թէպէտ գաղ-ղիական յեղափոխութիւնն դադրեր էր, բայց դեռ ևս միւրս վարդապետու-թիւնը մեծապէս կը ֆլասէին զուղղա-դաւան ժողովուրդս: Պոնաբարդ՝ որ նախ ողջունուեր էր իբր վերանորոգիչ և պաշտպան կրօնից, ոտն առ ոտն ըս-կրասէ իր անշափ հպարտութեան և փա-ռասիրութեան ցոյցերն տալ, և իւր զի-նուորաց յերոպա թափած արեամբ ստացած յաղթութեամբը և փառօք ուռուցեալ՝ պնդագլխութեամբ կ'ուզէր զԵկեղեցիին և իւր վեհափառ Գլուխը ծառայեցընէլ իր անիրաւ պահանջա-նաց գործադրութեան:

Նոյն տուններն ալ ֆահանայապե-տին ժամանակաւոր իշխանութեան վը-րայ կը խօսուէր, և Պիոս Է, որ այնչափ քաղցր և հեզ գտնուեցաւ՝ շնորհելով Նափոլէոնի փափագածներն՝ որչափ որ թողուց իւր խղճմանըն և հոգւոց բա-րին, անդրդուելի կերպով պաշտպանեց Սրբազան Գահուն իրաւունքն, պատա-խանելով թէ ա իս պահապան լինելով Ս. Պետրոսի ստացուածոց, բացարձա-կապէս չեմ կրնար հրաժարիլ այն իրաւ-ւունքէն՝ որ այսպիսի ծանր պայման մը կը դնէ իմ վրաս ու Հռոմ քաղաքէն յա-փրշտակուեցաւ օրինաւոր իշխանն, և քիչ վերջը կաթուղիկէ աշխարհն սար-

սափով լսեց՝ որ Յիսուսի Քրիստոսի փոխանորդն իբր ոճրագործ զինուորաց ձեռք բանտարկեցաւ ՚ի Սաւոնա։ Սոյն այս ժամանակ ծնած նորահայտ մանուկը՝ զրեթէ դար մը վերջը եռապսալ կեանք գլխօք ինքն իսկ նոյնպիսի պատճառաւ պիտի բանտարկուի։ Այսպէս ահա պատմութիւնը կը յիշեցնէ մեզի եկեղեցւոյ դէմ յարուցեալ նոր հալածանքներն և Քահանայապետաց ցուցած անվեհեր արիութիւնն ՚ի պաշտպանութիւն իրենց սրբազան իրաւանց, որք և առանց ընդհատութեան շղթա յաշար մէկզմէկ կը յաջորդեն, մինչդեռ զիրենք հալածողք կը դահաւիթին և իրենց գործն ալ կ'անհերուսեանայ։

Փէյչի ընտանիքն՝ ուսկից ելաւ Լևոն ԺԳ, բնիկ Սենացի է, բայց հալածեցաւ Մետիչեանց կողմակցութիւն ընելուն համար, և ընդ պաշտպանութեամբ կղեւնայ է՝ ապաստանեցաւ և հաստատուեցաւ Եկեղեցւոյ դաւառաց մէջ ՚ի Քարբինէօ։ Երեք դար բնակեցաւ անդ այս ազնուական ազգատոհմն՝ միշտ հռովմայ և մերձակայ քաղաքաց առաքինի և գիտուն անձինք ընծայելով։ Բենեգիկ տոս ԺԴ՝ ժամանակ՝ փերդինանտոս Փէյչի անուանի փաստաբանն յոյժ սիրելի էր Քահանայապետին։ Ճիշդ մի և նոյն ատեն կը համբաւէր նաև Յովհան Մկրտիչ Փէյչի անունն՝ որ քիչ մը առտին Անանի ընդհանուր ակոսակալ եղաւ, բայց յետոյ կղեմէս ԺԳ բարձրացուց զինքը յաստիճան եպիսկոպոսութեան, զոր և չկրցաւ վայելել կանխաձեռն լինելով։ Քիչ մը վերջը կը ծաղկէր Յովսէփ Փէյչի նշանաւոր գիտնական։

Ապագայ Քահանայապետին հայրն կը կոչուէր Կոմս Լուգովիկոս, իսկ մայրն՝ Աննա փրոսփերի։ Անանի եպիսկոպոսը Յովակիմ Թոգի, որ մեծ բարեկամ էր ընտանեաց, իրեն կնքահայրն եղաւ. և մկրտութեան ժամանակ անուանեցին զինքը Յովակիմ—Վինկենտինոս—Ռաֆաէլ—Լուգովիկոս։ Իւր բարեպաշտուհի տիկին մայրն որ շատ ջերմօրէն էր առ Սուրբն Վինկենտ Զէնէրեան, միշտ այս

անուամբ կը կոչէր զինքը, և հետեաբար ամէն ծանօթ անձինք՝ մանկութեան և պատանեկութեան ատեն այսպէս կը կոչէին։ Բայց 1830ին մօրը մահունէքանի մը տարի վերջը, դարձեալ ինքն իւր առաջին Յովակիմ անունն սկսաւ գործածել, զոր այլ ևս չթողուց։ Այս ազնուական ընտանեաց սրբազնագոյն և սիրելի աւանդութիւնն եղեր էր միշտ ջերմ հաւատք և քրիստոնէական առաքինի կեանք, ուստի և իւր ծնողքն զինքըն յառաքինութիւն յաստուածպաշտութիւն կրթելու համար՝ ամենայն փոյթ և խնամք տարան։ Եւ երբ իր ուսումնական ընթացքն պիտի սկսէր՝ Պիոս Է իբրեւ յաղթական մտաւ ՚ի Հռոմ, և ամենայն ինչ կարգաւորեալ վիճակ մ'ըստացաւ, և մանաւանդ պատանեկաց դաստիարակութիւնն։

Բ. — 1817ին աշնան, պատանեակն Փէյչի իր Յովսէփ եղբորը հետ, որ իրմէ երկու տարի մեծ էր, ծնողաց հետ մէկ տեղ Հռովմ դնացին. հոն իրենց Անտոն հօրեղբոր քով քանի մ'ամիս կեցան։ Յոյրդ տարին Կոմսն Փէյչի ուղելով հաստատուն և ապահով դաստիարակութիւն մը տալ իր որդւոյ, որոյնց որ Վիդէրպոյի Յիսուսեանց ծաղկեալ դպրոցը դնէ։ Այս դպրոցին մէջ վեց տարի կեցաւ Յովակիմ, և մինչև գիմնազիոնի չորրորդ դասու ուսմունքն աւարտեց։

Այն երիտասարդ հասակին մէջ իսկ մեծ սրամտութիւն և ուսմանց յաջողակութիւն և սէր ունէր. բայց մտաւոր վարժից հետ ՚ի միասին սիրտն ալ կը վարժէր ՚ի հրահանգս ջերմեանդութեան։ Նոյն ատենի դպրոցի վերատեսուցը Հայրն Ուպալտինի և Ճիաննոլիս, առաքինութեան հայելի կը կոչէին զինքը։ 1821ին աղեաց սաստիկ բորբոքում մը կրեց, որ զինքը գրեթէ մահուան դուռը հասուց. բայց իրեն հօր տեղ ծառայող մեծաւորաց խնամքով թէպէտ նախկին առողջութիւնն ըստացաւ, բայց միշտ յարատեւ խանգարեալ հետք մը թողուց իր վրան այս հիւանդութիւն։ Քերականական ընթացքն աւարտելով Հ. Լէոնարդոս Ճիլի-

պալատի հետ սկսաւ գեղեցիկ դպրութեանց ընթացքն, որուն և շատ սիրելի եղաւ իր յառաջագիմութեամբ և ընտիր վարութիւն։ Այն ատեն երիտասարդն փէշչի սկսաւ գեղեցիկին ճաշակն առնուլ, և մեծ ջանք ըրաւ անսխալ և զարգարուն ոճով լատիններէն գրել, որ և ցայսօր իր ամենէն մեծ զարդն և ճարտարութիւնն է։ Դեռ տասուերկու տարեկան Յիսուսեանց գաւառական Մեծաւորին վրայ, որ նոյն ատեն վիդէրայօյի դպրոցին այցելութեան եկել էր, գեղեցիկ վերտառութիւն մ'ըրաւ։

1824ին սաստիկ վշտացաւ իր սիրեցեալ մօրը մահուան վրայ։ Անտո կոմսուհին հիւանդանալով՝ Հռոմ բերին որպէս զի աւելի ուշադիր խնամք ընեն։ Բայց հիւանդութիւնն այսու հանգերձ չմեղմացաւ, այլ մանաւանդ ծանր կերպարանք մ'առաւ։ Այն ատեն բարեպաշտ տիկինն ուղեց վերջին անգամ մ'ալ տեսնել իր որդիքն։ Յովսէփ և Վինկենտինո վիդէրայօյէն վագեցին իր մահուան անկողնոյն քով, լսեցին իր վերջին խօսքերը և այն սիրելի անձինքը բիստոնէավայել մահուան ներկայ գլուտուեցան։ Այս ձախող դէպքէն վերջը՝ Յովսէփ երէց որդին ուղեց Յիսուսեանց կրօնքը մանել։ յիշաւի նոյն տարին կըրօնաւորեցաւ։ Այրիացեալ կոմսն փէշչի իւր կրտսեր որդին այլ ևս վիդէրայօ չըրկեց, այլ թողուց զինքն իր հօրեղորքով ի Հռոմ, փափագելով որ այն մայրաքաղաքին մէջ շարունակէ ուսման ընթացքը։

Լևոն ԺԲ Գահնայապետն տարի մ'առաջ Պիոս Է՛ յաջորդելով, Հռովմէական դպրոցը Յիսուսեանց վերադարձուց, որը 1825ին բացին զայն, քիչ ատենուան մէջ հազար հինգ հարիւր աշակերտ ունեցան։ Փէշչի ալ օգտուելով ի դասախօսութեանց դպրոցիս և մեծ ջանքով անդ յաճախելով, ճարտարախօսութեան և փիլիսոփայութեան բրորորդ տարուան ընթացքն աւարտեց, Մեծամեծ և անուանի ուսուցիչներ ալ ունեցաւ։ Հ. Անտոնիոս Ֆէրրարի փիլիսոփայութիւն սորվեցուց ու ՀՀ. փիան.

Յեանի և Քարաֆա չափական և բնական գիտութիւններն ուսուցին։

Այս ուսմանց մէջ երիտասարդն փէշչի շատ յառաջագիմեց։ Ճարտարախօսութեան դպրոցական տարւոյն մէջ սաստիկ սէր ձգելով լատին ընտիր հեղինակաց վրայ, դպրոցին Մեծ Սրահին մէջ՝ բովանդակ դպրոցականաց առջև լատիններէն ճառ խօսեցաւ։ « Բաղդատութիւն ընդ մէջ հեթանոս և քրիստոնեայ Հռոմայ » վերնագրով. որուն մէջ շատ տեղ կ'ականարկէր նաև Պիոս Է՛ նորանոր յաղթանակներն։ Մի և նոյն տարւոյն վերջերը ցըցուց իր յաջողակութիւնն նաև ի չափական մասին. և քննութեան ժամանակ իրեն շնորհուած վեց ժամուան մէջ հարիւր քսան տողով և գեղեցիկ լատիններէնով նկարագրեց Բաղտասարայ ընթերիքը. և այս կերպով տաղաչափութեան արձակ գրութեան և յունարոնի առաջին մրցանակքն առաւ։ Հռովմէական դպրոցին 1828ին պարգևաբաշխութեան տպագիր ցուցակին մէջ կը տեսնենք որ փէշչի՝ բնագիտութեան, բնաբանութեան ու չափաբերութեան առաջին մրցանակքն ստացեր է։ Փիլիսոփայութեան ընթացքն աւարտելով՝ Ս. Իգնատիայ ժամուան մէջ տեղի ունենալից հասարակաց վիճաբանութեան ինքն ալ մասնակցեցաւ։ Նիւթըն էր ըլլիսանուոր փիլիսոփայաշուքը։ Այս դժուար գործոյն երիտասարդական թափով և աշխուժիւ կը պարապէր. բայց ափսոս որ Մայիս ամսոյն մէջ հիւանդացաւ, և առողջանալէն վերջն ալ չկրցաւ դարձեալ պարապել այսպիսի ծանր գործոյ։

Հայրն փրանկիսկոս Մանէրա՝ վերաւ տեսուչ ուսմանց՝ ուղեց մասնաւոր յիշատակով մը վարձատրել այս երիտասարդ աշակերտին ջանքն և աշխատանքըն, և միանգամայն լեյնել այն պակասը՝ զոր չկրցաւ շահիլ հիւանդութեան պատճառաւ։

Ոչ միայն ուսուցիչը այլ և աշակերտակիցը կը զարմանային իր հանճարոյն և գիտութեան վրայ։ Անոնցմէ մին առ

խմբագիրն Գրիստոնէական Քաղաքականութեան (Civiltà Cattolica) այսպէս կը գրէր. « Կը վկայիմ որ փէչչի վիդերպայէն սկսեալ միշտ սրամիտ և պարկեշտ երիտասարդ մ'է: Նոյն զգարողին մէջ ես ալ գտնուելով՝ ամէն անգամ որ զինքը կը տեսնէի՝ կարծես թէ նոր ոգի և հանճար մը կը ստանայի: Ի Հռոմ ուսմանց ընթացքին ժամանակ ոչ զուարճութեան, ոչ խաղի, ոչ ընկերութեան և ոչ իսկ խօսակցութեան կը զբաղէր. ամենայն ինչ կը գտնէր իր գրասեղանին վրայ: Տասուերկու կամ տասուերեք տարուան՝ լատիններէն շատ աղէկ կը գրէր թէ՛ արձակ և թէ՛ չափակոն, իր հասակէն վեր յաջողակութեամբ »:

Փէչչիի սրտին մէջ ջերմեւանդութիւն ալ խորին կերպով արմատացեր էր. և այնպիսի ջերմեւանդութեամբ անցուց յորելինի սրբազան տարին որ թէ՛ զուսուցիչ և թէ՛ զաշտկերտակիցս մեծապէս զարմացուց: Լեռն փէ՛ երբ մայր եկեղեցեաց կ'այցելէր՝ փէչչի շատ կ'ախորժէր իր հետոց ետեւէն երթալ, և սիրտը զղմամբ և օտրբ եռանդեամբ կը լեցուէր՝ երբ կը տեսնէր որ այն ջերմեւանդն Քահանայապետը շատ անգամ բոկոտն կը մանէր յեկեղեցին զողջացեալ և բարեպաշտ խուռն ամբոխին առջև: Այս տարուոյս մէջ երբ բոլոր աշակերտք ի միասին Ս. Պետրոս այցելութեան գնացին ներողութիւն շահելու համար, փէչչի աշակերտակցաց նուիրակութեան մը հետ մինչև Քահանայապետին քով գնաց. և ինքն աշակերտակցաց կողմանէ ուղղեց առ Քահանայապետն քանի մը խոնարհ խօսքեր: Այս պատուէս վերջը փէչչիի սրտին մէջ կրկնապատկեցաւ սէր և յորճանք առ փոխանորդն Յիսուսի Քրիստոսի:

Բոլոր նախասահմանեալ հոգւոց նման՝ մեր երիտասարդ ուսանողն ալ շատ ջերմեւանդ էր առ Ս. Կոյսն, Թարգանք և այլ և այլ ջերմեւանդական գործերով կը պատուէր զնա: Միայն դէպք մը յիշեմք որ շատ լաւ կրնայ բացայայտել ըստծոյ՝ փիլիսոփայութեան

ընթացքին մէջ՝ աշնան արձակուրդի ժամանակ, ի Գարբինէդօ իւր հայրենի տունը վերադարձաւ, և հոն ամէնօրեայ ընթացեացութեանց ժամանակ մինչև Աւետման սրբավայրը կ'երթար: Եւ վասն զի շատ կը սիրէր զՍ. Կոյսն, ուղեց հոն տեղի հրաշագործ պատկերին պատմութիւնը և եկեղեցւոյն հաստատութիւնը քննել: Յետոյ բոլոր իր գտած ծանօթութիւնքը լատիններէն մակագրով մը յայտնեց. ասով ալ գոհ չեղաւ, այլ ճարպիկութեամբ մարմարեայ տախտակ մը ձեռք ձգեց և սկսաւ իր ձեռքով այն մակագիրը քանդակել մարմարիոնին վրայ: Եւ յետ անլուր գլուարութեանց՝ վերջապէս գործն աւարտեց. և մինչև հիմա ալ այն եկեղեցւոյն դրան վրայ կը կարդացուի այն մակագիրն, զոր Լեռն Թ. Թէ՛ գրեց և թէ՛ քանդակեց:

Գ. — Աստուած մեծ բաներու նախասահմանելով զփէչչի, իրեն սրտին մէջ շատ կանուխ վառեց կղերական ոգին, և շուտով զգաց իր կոչումն յեկեղեցական վիճակ, և առանց վայրկեան մ'իսկ կորսնցնելու հաւատարմութեամբ և եռանդեամբ հետեցաւ և մտիկ ըրաւ այն ներքին ազդեցութեան: Ուստի նոյն Հռովմէական Դպրոցին մէջ աստուածաբանութեան ընթացքն սկսաւ՝ ձեռնտուութեամբ հոգակաւոր ուսուցաց, որոց մի քանին արդարեւ արժանին յիշատակութեան. Յովհաննէս փէրրոնէ, Փրանկիկոս Մանէրա, Միքայէլ Ծէքքինէլլի և Փրանկիսկոս Փագրիցի, որ և իր խորին ծերութեան մէջ տեսաւ իւր աշակերտին ամենամեծ փառքն և բարձրութիւնն: Փէչչիի մտքին կորուվութիւնն և ուսման սէրն՝ ամէն տարի երթալով կ'առաւելուր. և այսպիսի մեծաշամաւառ ուսուցիչներէ մեծ օգուտ քաղեց: Իւր աստուածաբանական ընթացքին առաջին տարուան համար Գլուպրոցին տարեգիրք մեծ գովեստով կը խօսին:

Մինչդեռ փէչչի այսպիսի գովեստով կը շարունակէր իր սրբազան ուսմանց ընթացքն՝ յանձնեցին իրեն գերմանա,

կան դպրոցին աշակերտաց փոխիսոփա-
յութիւն կրկնելու պաշտօնն. և այս ա-
հա յայտնի ապացոյց մ'է՝ այլոց իր գի-
տութեան վրայ ունեցած մեծ համար-
ման. այս նոր պաշտօնն իրեն շատ օգ-
տակար եղաւ. և ամէն փորձառուք ալ
գիտեն թէ որչափ մեծ օգուտ է գիտ-
ցածն ուրիշին կրկնել, և օրէօր սկսաւ
միտքն աւելի կորովի թափ մ'առնուլ:
Փէրրոնէի խորհրդով աստուածաբա-
նութեան մէջ յառաջագէժ աշակերտաց
համար ճեմարան մը հաստատուեցաւ,
ուր պարապոյ օրեր կը հակուճառէին
վիճաբանական ոճ ստանալու համար:
Եւ որպէս զի այս կրթութիւնն աւելի օգ-
տակար լինի՝ երկու անգամ ալ Դպրո-
ցին մեծ Սրահին մէջ նոյն բանը հաս-
րակաց առջն ըրին: Չորս երիտասարդ
աշակերտք քրիստոսական կրօնից հա-
կառակորդք կը ձևանային, ամէն ջանք
պիտի ընէին այս որոշեալքն այլ և այլ
պատճառաբանութեամբք պաշտպանել
լուտերականաց, յանսնեանց, կեսա-
րեանց և բանականաց վարդապետու-
թիւնը. իսկ հինգերորդ մ'ալ քրիստո-
նէական ուղղադաւան վարդապետու-
թիւնը պիտի պաշտպանէր իրենց ա-
ռարկութեանց դէմ: Արդ յայտնի կը
տեսնուի որ այս հինգերորդին զործը
ամենէն դժուարն էր, վրասն զի մտաց
մեծ կորովութիւն, լուսափայլ պատ-
ճառաբանութիւն և ճարտարախօս և
յանկուցիչ լեզու պէտք է. և ահա այս
մասը փէչչիի յանձնեցին:

1832ին՝ ղեռ քսաներկու տարուան,
փէչչի աստուածաբանութեան վարդա-
պետական պսակն ընդունեցաւ: Եւ այս
ատենէս սկսեալ՝ մեծ ջերմեանդու-
թիւն մը զգալով առ հայրն Ս. Կուսին,
իր նախկին Յովակիմ անունն սկսաւ
միշտ գործածել:

Ծնողաց փափագը լեցրնելու համար՝
աղնուական եկեղեցականաց Ակադե-
միային մէջ մտաւ: Հռովմայ համալսա-
րանին մէջ կանոնական և քաղաքական

իրաւագիտութեան ընթացքն աւար-
տեց: Հոս ալ հասարակաց վիճաբանու-
թեանց մէջ մտաւ շատ անգամ և յազ-
թող հանդիսանալով մէկ անգամ 60 ու-
կոյ գումար մ'ընդունեցաւ ի պարգև,
և ուրիշ անգամ ալ պսակն: Բայց այս-
չափ յաղթանակաց մէջ ալ բարի վա-
րուց հայելի մ'էր, և ամէնքը զերի-
տասարդ կոմսն փէչչի մատնանիշ կը
ցուցնէին յօրինակ առաքինութեանց:

Թէ քաղաքական և թէ կանոնական
իրաւագիտութեանց պսակն ընդունե-
լով, փէչչի մեծ համարում ստացաւ
յաչս բարձրագոյն անձանց, որք և ի-
մաստուն խորհրդովք կ'օգնէին իրեն, և
կը յուսային որ իր գործերով եկեղե-
ցւոյ ալ շատ օգտակար պիտի լինի: Այս-
իրեն օգնող մեծամեծ անձանց մէջ ա-
ռաջին կրնանք դասել զծիրանաւորն
Սալա:

1834ին Գրիգոր ԺՁ յաջորդելով սա-
կաւատեն Պիոս Ի՛, շուտ իմացաւ այս
երիտասարդ անձին յարգն: 1837ին
ներքին եպիսկոպոսաց (Prelato domes-
tico) թուոյն մէջ դասեց. և երբ մարտի
16ին Ակադեմիայէն ելաւ՝ նոյն տա-
րւոյն մէջ քահանայապետն զինքը Ստո-
րագրութեան (Segnatura) դատաստո-
նարանին առաջարկու անուանեց: Քիչ
վերջը մեծագոյն մասնական պաշտօն
մը յանձնեց:

Սուրբ Ստանիսլաւոսի մատրան մէջ
արդէն սրբազան ստորին աստիճանե-
րն ընդուներ էր, և քահանայութեան
կը պատրաստուէր. փոխանորդ ծիրա-
նաւորն Օտէպալքի, որ շատուց 'ի վեր
կը փափագէր ծիրանին թողլով Յիսու-
սեանց նորընծայարան մտնել, իր մատ-
րան մէջ 1837ին քահանայ ձեռնա-
դրեց զփէչչի, որ նոյն ատեն քսան և եօ-
թըն տարեկան էր: Իրաւքնէ մեծ բաղդ-
ունեցաւ այս ծիրանաւորն՝ առաջնոր-
դելով ի նուրբ Սեղանն այնպիսի անձ
մը՝ որ քիչ վերջը քահանայապետ և
փոխանորդ պիտի լինի Գրիստոսի:

ԼԵՒՈՆ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

ԵՒ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏՔ

ԻՐ որ այս մեծ ֆահանայապետն ոտքը կը դնէ՝ անդ կը թողու նաև իւր զարմանալի և մեծ հանճարոյն հետքն և դրոշմը. բաժնիս այսօրուան օրս ասպացուցեալ դործ մի է, և զայս ոչ միայն չեն համարձակիր ժխտել Լեւոն թֆ՛ ա. մենէն աւելի յայտնի հակառակորդն. բըն, այլ և ոչ իսկ կը տարակուսին:

Քաղաքականութիւնն և ճարտարութիւնն նոր կեանք և նորանոր և մասնական յատկութիւն ստացան իր գեղափայլ աստեղ լուսոյն պայծառացեալք: Թուի թէ իր հզօր հայեացքն կը կենդանացընէ, կը նորոգէ, և պտղաբերեալ կ'արգասաւորէ. վասն զի ամենայն ինչ իր չորս կողմը շարժման մէջ է և ամէն բան գեղեցկանալու և նորոգութեան կը դիմէ: Կենսատու գեղեցիկ ծաղիկ մ'է, որ 'ի վատիկանայ այսօր յառաջ կու գայ. ազգաց և ազանց փափաքած դարուն գարունն է Լեւոն թֆ:

Ճառեց նա Կրօնից վրայ, որ անպատիւ և օտնակոխ եղբեր էր, և զայն տգէտ և անստատէր ռամկին աչաց առջև փայլեցուց, և մարդկային սրտին փափաքած խաղաղութեան նորանոր յոյսեր տուաւ: Խօսեցաւ Գիտութեան վրայ դաւումը մէջ՝ որ նորահար գիտութեամբ լի է. և հաւատաց լուսոյն լուսաւորելով զգիտութիւն, լուսոյ այնպիսի փայլուն ճառագայթներ արձրկեց՝ որ նոյն իսկ մարդկային բարձր հանճարները բռնադատուեցան խոստովանելու թէ իրենց մտաց աչքը խտրողեցաւ: Ընկերական դրու թանց վրայ գրեց, և նոյն իսկ նոր բաժնաց նոր հորիզոն մը բացաւ, ցուցընելով անոնց միանգամայն այն աղետալի առեղծուածին բանալին, որով բովանդակ ազգ. մարդկան յուզման և

չփոթութեան մէջ է: Քաղաքականութեան վրայ իւր հանճարը տարածեց սփռեց, և զայն ալ յաւիտենական արդարութեան ընդարձակ և գեղեցիկ դաշտաց վրայ հանելու համար՝ անոր նոր կեանք մը տուաւ:

Ամենայն ինչ կերպարանափոխ եղաւ, ամենայն ինչ գեղեցկացաւ, և ամէն բան այս մեծ ֆահանայապետին ձեռաց տակ վերացաւ բարձրացաւ, որոյ իշխանութիւնն կարծես թէ երէկ սկսաւ, և ահա այսօր անմահական և հրաշալի վաստակոց շարք մը դիզեր է: Թուի թէ միայն Գեղարուեստը զրկեալ պիտի մնային Լեւոնի թֆ՛ մեծ հանճարէն ծագած լուսնէ ժամանակիս ձախող պատահարաց համար. բայց այս վախալ շատ չտեսեց, վասն զի պատրանք մ'էր և ցնորք Լեւոն թֆ. թէպէտ և շատ արգելք ունեցաւ, պաշարուեցաւ ոմանց անյաղթելի երկցող դժուարութեամբք, բայց նորահանճարն չհանգուրծեց, չհամբերեց և չուզեց 'ի կապանս կաշկանդեալ մնալ. վասն զի հանճարն լոյս մ'է, որ նոյն իսկ խաւարին և թանձրամած ամպոց մէջէն ալ կը ջանայ ծագել, և ահա սոյնպէս նորահանճարոյն ճառագայթքն որչափ արգելուեցան այնչափ աւելի պայծառ երևեցան: Եւ յիրաւի այս Մեծին Լեւոնի քահանայապետութեան տարիները եթէ լաւ մը ըննենք, պիտի տեսնենք՝ որ անոնց իւրաքանչիւրն մէկ մէկ նշան է նորահանճարութեան զօրք վրայ ըրած յաղթանակին: Լեւոնի թֆ. քայլից ետեւէն երթալով՝ պիտի տեսնենք որ անոնց ամէն մէկ հետքը գեղարուեստից յառաջդիմութեան նշան են:

Թէպէտ և Լեւոն թֆ, վատիկանու պալատին մէջ փակուած է, և իւր ժամանակաւոր իշխանութեան միայն ան.

պատուդ գրօշն ունի, (մինչև իւր որդւոց ողորմութիւնը ընդունելու բռնադատւեցաւ), բայց նա դիտէ սքանչելիս գործել, և քրիստոնէական սիրոյ ողորմութիւնն նորա ձեռաց մէջ կ'առաւելու և կ'աճի՝ Գեղարուեստից պայծառութիւն և յառադրիմութիւն շնորհելու համար, որոց՝ Քահանայապետը մի մի Մեկենասներ եղան, և որոց համար իտալիա ամենայն ազգաց թագուհի և ուսուցիչ եղաւ։ Հոռ մենք Ղեւոնի ԺԳ՝ Գեղարուեստից ասպարիզին մէջ ըրած մեծագործութեանց իւրաքանչիւրը չենք ուզեր ՚ի թիւ արկանել, այլ միայն անոնց զլսաւորները ՚ի մէջ բերենք, որոց ամէնն ալ որ և ինչէ իշխանի մը թագաւորութիւնը կրնայ պայծառացնել։

Ղեւոն ԺԳ այն իր փակարանէն Ս. Թոմայի երկակսիրութեանց հրաշալի տպագրութիւնը հրատարակեց, որ տպագրական արուեստի և ճարտարութեան գըլուխ գործոց է, և միանգամայն մշտնջենաւոր յիշատակ՝ այն խորին գիտութեանց և իմաստութեանց, որով կը փայլի այս մեծայաղթ Քահանայապետի, իւրնոր արգասաբեր միտքն, դարուս արգասաւորութեան առջև մեծ ասպարէզ մի կը բանայ, Սալամակաց Սրահից (Sala dei Candelabri) հրաշալեօր, որ մարմարիոնի այլ և այլ սղագին տեսակաց, և բարակ բանուածոց համար աշխարհիս մեծագործ սրահներէն է։

Բաց աստի Ղեւոնի ջահին լուսովը կը պայծառանան, կը նորադուին և կը զօրանան նաև օրոցի և ձմեռաց արուեստներն ալ, որք ՚ի մասնաւորի հռովմէական Քահանայապետաց արգիւնը մ'են։ Յիւրաքանչեւ ճամկաց գործատունն (Laboratorio dei Mosaiici) թէ կը մեծցնէ և թէ կը գեղեցկացնէ, և զարուեստաւորս կը խրախուսէ և կը քաջալերէ, որք և նորա մեծանձն պաշտպանութեան տակ են։

Օթոցներու սրահիկ մ'ալ կը շինէ, և gobelinsներու սքանչելի խումբ մը կը ժողովէ հոն, ուստի նա այսու փարիզեան ճարտարութեան վրայ ալ ՚ի վատիկանէ լոյս մը կը ծագէ։

Ղեւոն բաց յայտոցիկ կը ջանայ ամենայն ինչ գեղեցկացնել և կատարելագործել ուստի և զինքը շրջապատող մեծագործ վատիկանեան Գրատան վրայ ալ իւր փոյթը և խնամքը ցուցնելով զայն կը մեծցնէ չէնքով գործ հատորներով ցուցակները ստուարացնելով և հին զարդուց վրայ թանկագին զարդեր յաւելլով։ Սխալապաշտական տախտակաց սրահն ևս նոր պայծառութիւն մի կը զգենու, անխոնջ Քահանայապետին սիրալիւ խնամքը, օտարականաց ուշադրութիւնը անոր վրայ դարձնելով և անոնց զարմանքը դրաւելով, որք ՚ի հեռաւոր աշխահաց վատիկանու մոգական իմն աղբեցուծեալք հրապուրեալ կը ձգուին ՚ի Հռովմ։

Քահանայապետը մեծայաղթ և նշանաւոր արձանաց համար շատնշանաւոր եղան, որովք ուզեցին զարդարել և գեղեցկացնել զՀռովմ։ Ուստի և Ղեւոն ԺԳ, թէպէտ չորս պատերումէջ փակուած, սակայն այս մեծ գործն ևս մտածեց, և վատիկանեան պարտիզաց մէջ վատիկանու ժողովոյն յիշատակի արձանը կանգնեց, որ մարմարիոնաց հազուադիւս և կիրթ ձեռագործ ըլլալուն համար փառաւոր է։

Քահանայապետիս հրաշալի վաստակը աւելի ևս կը յայտնուի, կը յառաջդրմէ և կը փայլի։ վատիկան պըղտիկ կու գայ իւր գործունէութեան, և ահա նա իւր փակարանին սահմաններէն ալ հանճարովի դուրս թուչելով Ս. Յովհաննէս Լատերանու շրջանակը կը լննցնէ, որ Քրիստոնէական ճարտարապետութեան հրաշալի գլուխ գործոց մի է։ Մանդովանիի հրաման կու տայ որ իւր ճարտար և հռչակաւոր վրձինով պայծառացնէ Ս. Դամասոսի գաւիթը։ Ս. Թովմայի Պարիոնի Եկեղեցւոյն նոր կեանք մը կու տայ, որ հիվ դիտէ թէ որչափ ժամանակ գոց պիտի փնար՝ եթէ Պապին առատաձեռնութիւնն չըլլար։ Նոյնպէս Սյուրիս Յիսուսի նուիրեալ տաճարին համար զանձեր կը սպառէ։ Սյուպէս Մեռուլեան ճամբուն վրայ եղած Ս. Սնտոնի հոյակապ եկեղեցին,

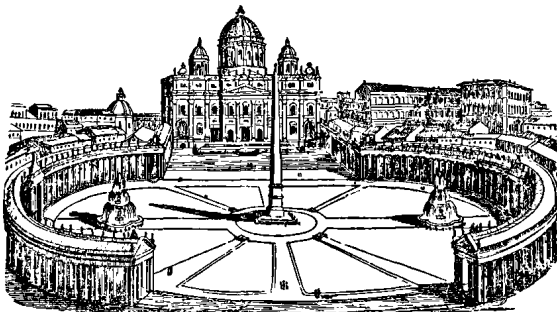
Թէսթաչիոյ ըստած թաղին հրաշալի տաճարն, որոյ համար միլիոնի չափ ծախք ըրաւ Պապն, ասոնք ամէնքն ալ լեւոնի ժԳՔ պէտք է 'ի սրտէ շնորհակալ ըլլան:

Այս գործունէութեանց վրայ կը յաւելու այժմ 'նոր մ'ալ, որով լեւոնի ժԳՔ օրհնեալ անունը լուսաւոր և պայծառ պիտի հասնի մինչև 'ի յետինս. այս գործըն է փէչչիի տան մատուռն, յորում մեծ ֆահանայապետին մօրը ոսկերքն դրուած են, մատուռ մի՛ որ փրեմերիկոս Մանուչչեայ ճարտարապետական ճարտար ձեռքով կանգնուած է. յաւելունք ասոնց վրայ նաև 'ի Յոսեփանայէ շինուած ֆարփինէթոյի եկեղեցին, Անանի ապաստանարանը, և այն անթիւ անհաւար շէնքերը և վատակները, զորս զրի-

չոս չի բաւեր աստ թուելու մի առ մի: Այս ամենայն իրաւցընէ գրեթէ կը ստիպեն զմեզ խոստովանելու թէ գովեստը և գրուատիք ոչինչ են լեւոնի ժԳՔ արդեանց բաղդատութեամբ:

Մեծ արդարեւ ապացոյց և ընծայու թիւն են լեւոնի ժԳՔ սրտին մէջ վառեալ և բորբոքեալ սիրոյն առ արուեստս նաև փինյայի պարտիզին մէջ վատիկանեան աշխարհահանգիսին ներկայացման համար կառուցեալ շինուածքն:

Կրնանք զլեւոնի ժԳՔ հաւաստեալ կոչել առիւծ մը՝ որ զրականութեան խան, գարմանց և աւերմանց ապականիչ տարերց գէմ ահեղ մարտ մը գնելով մերձ է բոլորովին յաղթանակելու Գիտութեան և Արուեստից ասպարիզին վրայ. Առիւծն անուամբ և Արծիւն հանճարով:

ՏԱՃԱՐ Ս. ՊԵՏՐՈՍԻ Ի ՇՌՈՎՄ

Սուրբ Պետրոս.... Հռովմ հանող ամէն ճանապարհորդ մէկէն քայլերը 'ի Ս. Պետրոս կ'ուղղէ: Ս. Պետրոս.... ուրախութեամբ կը կրկնեն բազմութիւն Հռովմայեցւոց՝ մեծ հանգիսից օրեր: Ի Ս. Պետրոս կ'ընթանայ թէ ուղղափառն և թէ սնդգիականն, պուտայեանն ու հերձուած ողն, անաստուածըն ու հաւատացեալն: Միութեան կէտ է, ընդհանուր ձգողութեան կեդրոնն է. հոն փառաւոր կամարաց տակ քաղաքական ու իշխանական վէճք կը դադրին, ամենայն ոք կը յափշտակուի 'ի

զուարթ գաշտս զեղեցկին, և նոր կենդանութիւն կը զգենու. վասն զի անդ 'ի հիացման՝ խոհուն միտքն քան զմեր նուաստ աշխարհին միջնորոտն լաւագոյն նոր միջնորոտ մը կը կազմէ:

Հոն իտալական հանճարն աստիճանաւ զարգացաւ ու մերձեցաւ կատարելութեան, մինչ մեծագործ Մայր Եկեղեցին ընդարձակելով, տակաւ տակաւ կը ջնջէր կալիգուլայի կրկիսին ու Ներոնեան պարտիզաց անգործութեան յիշատակը՝ որոց վրայ հիմնեալ էր: Մէկ կողմէն քրիստոնէական քաղաքակա-

նութիւնն կը յաղթանակէր խաւարա-
մած հեթանոսութեան, միւս կողմէն
ընտրեալագոյն ոճն կը գերազանցէր քան
զգարգարուն ու զխնայ՝ ոճը: Հանդի-
պահայեաց նկարչութիւնն և երեք համ-
արին արհեստք այլ ևս չունեցան մի-
ջին դարուն երկայն գծերը, ցամաք ձեւ-
ըր ու անկիւնաւոր ծալուածները: Ելլ
հուսկ ուրեմն գտան զցանկալի պար-
զութիւն, յորում է ճշմարտին օրինա-
կըն, բաժանմամբ, կարգաւորութեամբ
ու չափակցութեամբ մասանց: Բայց
զժողովարանայն միծմիծ արուեստա-
գէտք պիտի ունենային զներշնչութիւն,
եթէ 'ի կրօնի ու 'ի պաշտաման հզօր
շարժող առիթ մը չունենային: Քաղա-
քականութիւնն տաճարաց սեմոյ վրայ
մնաւ: զայս կը վկայեն Հելլապօլիս, Դիո-
պօլիս, Հերմոպօլիս և ուրիշ ամենահին
քաղաքներ: Շաթմապրիան կ'ըսէ « Բրիս-
տոնէութիւնն եկաւ ճարտարապետու-
թեան ու արուեստից մէջ ճշմարիտ հա-
մեմատութիւններ հաստատելու »:

« Նայեցէք մեծամեծ վարժապետաց
այս զործերը, կը գոչէր հրացմամբ հը-
մուտ բողոքական մը, տեսէք Սրբոց այս
պատկերները, (ու վատիկանու Մայր
եկեղեցւոյն վրայ կը խօսէր), և անհնար
է որ ձեր սիրտն հոգեւոր շնորհօք չգո-
րովի »:

Տէ Սգահէ տիկինն՝ Ս. Պետրոսի վը-
րայ առանձինն այսպէս կը գրէր. « Այս
տաճարն նոյն ինքնին անշափութեան
պատկեր մի է »:

Բայց պատմական յիշատակութեանց
պէտք չունինք. նիւթերնիս չի ներեր: Բա-
ցատի ինչ նպատակաւ ապուց տը-
պաւորութիւնները խնդրել տալուց հա-
նելու համար զայն՝ զոր տարէն աչք կը
տեսնեն, սիրտն կը զգայ ու միտքն կ'ըմ-
բռնէ: Վատիկանեան Մայր եկեղեցին
նախ փղբրիկ եկեղեցի մի էր, զոր Ան-
կիտոս Պապն 'ի պատիւ և 'ի շնորհա-
կալութիւն Սրբոյն Պետրոսի շինեց, ա-
ռաջին պաշտպան ունեցաւ զկուստան-
գին, որ Մաքսենտիոսի վրայ բրած յաղ-
թանակէն յետոյ քաղաքը գառնալով
տեսաւ այս ցածուն աղօթարանը, և որու

չեց աւելի մեծ ու աւելի գեղեցիկ տա-
ճարի մը փոխել:

Արդ ինչպէս սոյնպիսի ամենայն շէն-
քեր, որ խառնուի և մանաւանդ Հռովմայ
մէջ շինուեցան՝ հալածանաց դադար-
ման ժամանակ ու կոստանդինոսի շը-
նորհած խաղաղութենէ յետոյ, անարդ-
եղանակաւ բարձրացան, այսպէս և
այսեկեղեցին: Քանզեալ շինուածոց ան-
բաւնիւթերը կը գործածուէին, սինք,
խորաքանդակք, սինագուլք և խա-
րիսիւք, և այնպիսի փութով աճապարե-
ցին՝ որ այլ և այլ մասունքը միացուցած
ատեն լի թողուցին սրբոյ մը պատկերքն
քով 'ի պատիւ Ներոնի լատին մակա-
գրութիւն մը, ու Բրիստոսի խաչին
խաբսիին վրայ 'ի յիշատակ Ագրիպ-
պայ յունարէն մակագրութիւն մը:

Բայց թողունք Մայր եկեղեցւոյս ժա-
մանակագրական պատմութիւնը: Նիկո-
ղոս է Քահանայապետէն (1447-1455)
մինչև Պիոս Թ. (1446-1478) քառասուն
քահանայապետք խնամք ըրին հրաշալի
տաճարիս ընդարձակութեան ու գեղեց-
կութեան. իրիստ գէշ վիճակի մէջ զրին
զայն քահանայապետական աթոռոյն
փոխադրութիւնն ու հերձուածն: Նիկո-
ղոս է ժամանակակից երկու գլխաւոր ա-
րեստագիրտաց Թօզելլինոյի ու Ալբերտի
հետ ամենայն խնամք տարաւ նորոգու-
թեանը, իսկ Յուլիոս Բի. (1503-1513)
հետ կ'երեսնան միանգամայն Միքելան-
ճէլօ ու Բրամանդ, յորս վէճք, խառնա-
կութիւն և սրտակոտորութիւն ծագեցան
պատերազմաւոր ճարտարարուեստքաւ
հանայապետին լայնածաւալ խորհրդ-
ղոց գործողութիւնը խափանելու հա-
մար: Միքելանճէլօ յաղթանակեց, և
1506ին ապրիլի 18, շաբաթ օր, նոյն
քահանայապետն մեծ հանդիսով հաս-
տատեց վերսնիքայի մեծ սեան հիման
քարը, որ այժմ գմբէթին չորս սինե-
րէն մին է:

Լսան ժ. հետ (1513-1521) փայլե-
ցան այլ երկու մեծանուն անձինք, Պե-
րուցցի և Սանցիօ. իսկ կղեմէս է (1232-
1534) և Պօղոս Երրորդի (1534-1549)
ժամանակի Անտոն Տա Ման Կալլօ, Յու-

լիոս Հռովմայեցի, Սանսովինո և այլք։
 Բայց Մովսեսի հեղինակին հանճարն
 միշտ կենդանի է... Պողոս Գ՛ ամենայն
 իշխանութիւն ընդունեցաւ ցտնկալի
 գործս կատարելու համար և այնու գոր-
 ծեց. «Եթէ յետս կենամ, կը գրէր,
 այս մեծ շինուածոյս կործանումն պիտի
 պատճառեմ, ու ինծի անջնջիկ նախա-
 տինք ու աններելի յանցանք պիտի լի-
 նի»։ Ամէն կողմանէ փառաւոր առա-
 ջարկը կը յաճախէին առ ինքն. «Այ, կ'ը-
 սէր ամենուն, թողուցէք սկսած գործս
 կատարեմ»։ — Դարձեալ երևելի ան-
 ձինք մասն ունեցան մայր Եկեղեցւոյս շի-
 նութեան Արքեպիսկոպոսին Բրամանդ,
 Բերուցցիէ Մատերնո, ու գրեթէ քսան
 ճարտարապետք, և ամէնքն ալ մեծա-
 հանճարք. բայց ոչ ոք կը տարակուսի
 թէ զխաւոր պարծանքն Բոնարոզեայ
 է։ Ինքն 'ի մէջ բազմատեսակ խորհրդոց
 ու կարծեաց և անհամաձայնութեանց
 հաստատեց օրինակին կարգը, խնա-
 մատարութիւնն ու ամրութիւնը։ Բրա-
 մանդ ունեցաւ մեծայաղթ գմբեթին
 առաջին դադափարն, ու Միքէլանճէլօ
 զայն 'ի գործ դնելու փառքն ունեցաւ, որ
 ըստ հասարակաց հաւանութեան ուրիշ
 ճարտարապետ մը կարող պիտի չլինէր։
 Արդի Մայր Եկեղեցին քիչ մը երկայնած
 է Մատերնո գլխաւոր թեմին կողմանէ,
 բայց ձևոյն դադափարն Բոնարոզեայ է։
 Սակայն ճակատին շքեղութիւնն թե-
 րի ու անկատար երեցաւ. հարկ էր հը-
 րապարակեալ արժանաւոր շէնքերով շը-
 րկապտեղն ու գեղեցկացընել։ Եպսպիսի
 կարևոր ու մեծ գործոյ մը ձեռք զար-
 կաւ Աղեքսանդրէ (1655-1667), յան-
 ձնելով Բերնինիի կողմնակի երկու կա-
 մարակապ գաւթից դժագիրն յօրինել։
 Կազմեալ են 284 թիվովեան սիւներէ,
 հիմունքն զօսքանեան, բունն զօրացի
 ու պսակն յոնիական քառակարգ թերա-
 տաձև, երկու հիւսնալի աղբիւրներով,
 որոց մին՝ Քահանայապետին Պալատին
 դիմացն է շինեալ Աղեքսանդրէ. միւսն
 յետոյ կըլնէ Ժ՛. մէջտեղն կոթողը։
 Գաւթին վերի կողմը կը պատնէ սիւնա-
 զարդ պսակ մը իննըսուն ու մեծ արծա-

նօք, կրօնաւորաց հիմնդրից և այլ ու-
 րիշ սրբոց։ Եղիպտական կոթողն կը
 բարձրանայ ի միջի, որ և պատմական
 յիշատակ մ'է երկու մեծ զօրութեանց,
 երկու հեթանոս մեծագոր քաղաքակա-
 նութեան, որոց վրայ փայլեցաւ խաչն,
 երկուքին ալ յաղթելով։

Բերնինի մեծ պատիւ ընդունեցաւ
 այս երկու շքեղ միանգամայն պարզ
 գաւթից շինութեամբ։ Լուդովիկոս Ժ՛-
 Գաղղիոյ հրաշք անուանեց զանոնք, և
 Քահանայապետին գրեց որ հեղինակը
 փարիզ գրկէ թիւլրիի գաւթից շինու-
 թիւնն իրեն յանձնելու համար... Բայց
 մեծ հրապարակին գեղեցկավայել աշ-
 խատութիւնն չէր անթերի, կը պակսէր
 մէջտեղի կոթողն. վերջապէս մերձա-
 ւոր աւանդատունէն բերին զայն, 1586
 ապրիլի 30 ին, Սեքստոս Է. Քահանա-
 յապետին անդրդուելի հրամանաւ. նոյն
 տարւոյն սեպտեմբերի 10 ին արեգակն
 կը մոտէր, երբ՝ յետ յիսուներկու ան-
 դամ ունայն վաստակոց՝ բարձրացու-
 ցին իւր խարսխին վրայ։ Գործոյն վա-
 րիշն էր Դոմինիկոս Ֆրեդանա, որ 'ի
 վարձ ընդունեցաւ հռովմէական ազնւ-
 լականութեան կարգը, ասպետի պա-
 տուանունը, 2000 սկուտ եկամուտ, որ
 և ժառանգաց պիտի անցնէր, և գործա-
 ծուած ամէն նիւթերը. այսու հանդերձ
 առանց Գուլիէլմոս Բերնսկայի ձայնին
 կամ քաջաստուութեան, որ մահատիպ լը-
 ութեան մէջ գուցեց «չոռը պարսկացի,
 գիւնի մարդկանց», թերեւս այսօր այս
 կոթողը խարսխին վրայ անարատ պիտի
 չգտնուէր, որ դեռ ևս շատ քարուց ան-
 ցաւորութեան առջև կրնայ տեսլ։

Արդ հոս շքեղագարդ և փառաւոր
 տաճարիս սեմին վրայ դադարառնունք.
 ընթերցողն լաւ կը ճաննայ արուեստա-
 կան հարստութիւնս՝ որք առատապէս
 կը զանուի՝ այս ամենը նդարձակ տաճա-
 րիս մէջ, որ աշխարհիս ամենէն աւելի
 երկայն ու լայն շէնքն է. ուստի և ար-
 դարապէս կը պարծիմք՝ որ այսպիսի
 հրաշալի շէնքի մէջ կը պատրաստուին
 Լեոն Ժ՛-ի սրբազան Քահանայապետին
 յիսնամեակի քահանայական Յոբելէին

կատարման հանդէսը : Եւ անհնար է աւելի յարմար և պատշաճական տեղ մը գտնել արուեստական պարզեաց Սշխարհահանդիսիս, զորս կ'ընծայեն գեղեցիկ արուեստից Մեկենասին, որ մեր

ձառոր պալատան մէջ կը բնակի : Զէ հընար դարձեալ ուրիշ տեղ մը գտնել որ լաւ ևս յարմարի այս պարզեաց խորհրդակալ իմաստին, որ աշխարհիս աւելն կողմէն կը շրկուին :

ԹԱՆԿԱԳԻՆ ԵՒ ԱԶՆԻՒ ԸՆԾԱՅԻ

ԱՌՍՔԱՆԱՆԱՅԱՊԵՏՆԻՈՎԱՄԱՅ

Վատիկանոշ աշխարհաճանդիսին կարգադրիչ Մասնաժողովոյն նոշխարաճարտարական խորանն և արծաթեայ կանքեղն :

Մասնաժողովոյս ամէն անգամք կը փափագէին յիշատակաց արժանի նշանք մ'ընել Սրբազան Հօր :

Արդ, որպէս զի սա արժանաւոր ըլլայ՝ փորձով հասարակաց մրցումն բացաւ խորանի մը շինութեան համար, որոյ վրայ պիտի մատուցանէր Քահանայապետն իր յիաներորդ տարեդարձին հաշակաւոր օրուան Պատարագը : Այս խորանն Գոթա — իտալական ճարտարապետութեամբ շինուեր է : Բովանդակ խորանն կազմուած է ամենանորբ քանդակեալ և փորագրեալ փոյտէ, ոսկեզօծեալ և կիտանկարեալ :

Դարձեալ, սոյն այս Մասնաժողովո՝ ամէն աշխարհի հաւատացեալներէն ընտել տասն հարիւրեակ փոքր դրամոց գումարներ հաւաքելով՝ ազնուական մտածութեամբ որոյեց՝ արծաթեայ կանթեղ մը նուիրել, որ և մօտըն չենապէս պիտի վառի Ս. Պետրոսի Առաքելոց իշխանին գերեզմանին առջև :

Մոտենա և նոնանքոյա քաղաքաց ժողովրդեան և կղերին ընծայաճ փառաշուք սկիհն :

Վերոյիշեալ քաղաքաց կղերն և ազնուականութիւնը ժողով մի գումարելով որոշեցին որ իրենք ալ իրենց կող

մանէ Քահանայապետին Սկիհ մը նուիրեն : Արդ այս սկիհն բոլոր ոսկի է՝ ընդելուղեալ ակամբք և մարդարտօք : Իր ձևն և ոճն՝ համաձայն է այն փառաւոր խորանին զոր նուիրեց Մասնաժողովն, և որոյ մասն պիտի կազմէ : Իր գեղեցիկ ծրագիրը վնեցեղեցի երիտասարդ և հոշակաւոր Բափայէլ Քաթանեօլին է : Իւր մեծութիւնն բթաշափէ քիչ մ'աւելի է : Գեղեցիկազոյն կտորը՝ ոտքն կամ խաբիսին է, զոր և ոսկեգործն շատ բարակ գրուագեր յղկեր է : Բաժաւ կըն ամենազուտ ոսկի է, կոնաձև է և ամբողջ մարմնոյն հետ միանալու կէտն՝ որ է բաժակին ստորին մասն՝ գեղեցիկ և ամենաբնական տերևովք զարդարեալ է : Ամբողջ սկիհոյն վրայ վառ վառ կը շուղան այլ և այլ մեծութեամբ զմրուխտք, ագամանդք և կարկեհանք :

Նուիրք Գաղղիական Հասարակապետութեան Նախագահին :

Գաղղիա՝ որ միշտ ինքզինքն իրաւամբ համարեր է Անդրանիկ Որդի եկեղեցւոյ, այս հանդիսաւոր առթիւս մէջ ալ իր զլխաւորին ձեռք ցըցուց թէ ոչ նշուազ կերպով մասնակից է բովանդակ աշխարհի ուրախութեան :

Արդ այս ազնուական ազգին ներկայացուցին՝ Նախագահին զրկած փառաւոր ընծաները ներկայացուց Ս. Քահանայապետին :

Եւ այս իրաւցընէ արքայաւոյնը ընծաներն՝ են նշանաւոր մեծութեամբ

Սէվուի յախճապակէ անօթ մը, և նոյն նիւթէն մեծ թանաքաման մը:

Աւելորդ է հոս ըսել՝ որ Գաղղիացիք այս արուեստին մէջ յառաջագէմ գուլով քան զբովանդակ Եւրոպա՝ իրենց գործատուներէն և մասնաւորապէս Սէվուի գործատուներէն ելած յախճապակեայ անօթք և զարդուց առարկայք՝ կը մրցին նոյն իսկ չինացի և ճաբոնացի անօթոց հետ, և բազում մատամբ իսկ կը գերազանցեն զայնս: Այս չքնաղագիւտ գործոյս առաջնորդն կամ արուեստագէտն է հռչակաւորն Պ. Պրլէ: Անօթք 1, 50 մէդր բարձրութիւն ունի, բովանդակ սպիտակ ենթակայի վրայ՝ նկարեր է պտղալից որթոյ ճիւղ մը բլանական գոյներով:

Նոյնպէս թանաքամանին ալ մէջտեղէ՛ կը բարձրանայ Ուլէսի արձանն և արուեստաւորն ամենամեծ ճիւղն թափեր՝ զգեստին գունոց նմանողութեան և կերպարանքին և անգամոց արագութեան և յունական բարեձևութեան նկատմամբ:

Օգոստափառ Սուլդանին և Ուլիսիս Մատանին:

Այս մատանին, ինչպէս ամենայն զգիտէ՝ ներկայացրնելու պատիւը՝ ազնուական մտածութեամբ մը վեհափառ ինքնակալը շնորհեց Գերբըշմանիկ կաթողիկոսին Հաովմէական Հայոց:

Միակտուր զուտ և մեծ ակունքէ մը կը բաղկանայ, ձեւը գրեթէ հաւկթաձև և մեծ ճարտարութեամբ բանուած. եզերքն ամբողջ զուտ ոսկի է: Այս ակունքն շատ հին և պատմական լինելով՝ շատ սիրելի էր Օգոստափառ Սուլդանին ինչպէս ինքն իսկ յայտնեց զայն յանձնած ժամանակ Գերբըշմ. Ազարեան կաթողիկոսին:

Պապական Ռչարս

Ընհայ Գերապատիւ Տեառն Կիլիկիոյ Պատրիարքին

Ամենայն զգիտէ թէ ասղնեգործու

թեան արուեստին մէջ արեւելեան ազգը շատ ճարտար են. այնպէս որ նրա հիւս և հրաշագեղ ասղնեգործութիւն մընը շանակելու համար սովորաբար տաճկական եւ կամ պարսկական ասղնեգործութիւն կ'ըսենք:

Արեւելք այս կանացի արուեստն ի նախնի ժամանակաց կար. և ահա սարդնեգործութեան հրաշալի նոր գործ մը, որ Օսմանեան Կայսրութեան մայրաքաղաքին մէջ կատարուեցաւ քրիստոնեայ կուսանաց հրեշտակային ձեռներով, որք վառեալ սիրով Անարատ Յղութեան՝ Հայ կուսանաց նշանադրումը կը կրեն, զոր հաստատեց Հասուն Սիրանաւորն քառասուն և հինգ տարի առաջ ի Կոստանդնուպոլիս: Այս կուսանք աղջկանց կրթութեան և հրահանգութեան կը զբաղին, մանաւանդ աղքատաց և նորագարձից: Շատ տուներ ունին՝ հայ Պատրիարքութեան ընդարձակ թեմին մէջ, թէ կրօնից և թէ քաղաքակրթութեան մեծամեծ բարիք ընելով: Լաւ ասղնեգործութիւնն իրենց միայն սեպհական փառք է, որով թէ յԱրեւել և թէ յԱրեւմուտս զարմանալի են: Արդ ամենայն տեղեաց այս արուեստիս հմուտը, մանաւանդ կանայք, շատ և շատ պիտի հիանան վատիկանու Հանդիսին մէջ հայ կուսանաց անժխտելի ճարտարութեան հիմնալի ապացոյցիս վրայ:

Այս Ռչարիս մէջ թիթեղանման և լարանման ոսկին ճարտարութեամբ և ստուգիւ արեւելեան ճոխութեամբ սրվուում են. բայց այս յարգի մետաղին փայլէն և պայծառութենէն աչքը հանգչեցրնելու համար՝ այսպիսի մեծ գործոյ մը աշխատողն՝ իւր սրամտութեամբ վայելչապէս և նորօրինակ ճարտարութեամբ յարմարեցուցեր է գեղեցկահիւս որթոյ ուռեր, վարդեր և աղնիւ ծաղիկներ մետաքսէ և ոսկիէ հիւսուած, գրեթէ մի և նոյն թել կաղմելով, ուստի և մետաղեայ հաճոյական անգրադարձութիւններ առաջ կը բերեն վարդի, մանիշակի, յարգի և կանաչ գոյներով որ արծաթեայ երփնագոյն ենթակային

վրայ կը գերազանցէ քան զլաւագոյն սատարի, պահելով միանգամայն գեղեցիկ դիմահարութիւն մը: Վերի կողմը դրուած են աղգատոհմին կնիքն և քահանայապետական նշանքն և նրբահիւս ամենայն մասամբ գունոց կենդանութեամբն զուրս կը ցատկեն: Վահանին միջոցն երկնագոյն կապուտակ է, իսկ նոճին՝ կատարեալ կերպով դալարոյ նման է: իսկ ստորին կողմն յունական խաչերն լաւ յարմարած են դիմահար և միժնագոյն ոսկւոյ ճարտար խառնըմամբ: իսկ Նոյայ Տապանն՝ որ կը հանգչի Արարատ լեւան վրայ, ստորին կողմն կը լեցընէ երկու կողմանց մէջ ալ, և խորհրդաւոր նշանակութիւն մ'ունի: Լեւան երկու կողմանց գոյնն կարելի չէ զանազանել թէ արգեօք ոսկեզօծ

մետաքսէ է թէ գոյնզգոյն ոսկիէ: Թեթեւ է և թափանցիկ, նման Ալպեանց շղթայից գունոց՝ պայծառ օրերու մէջ:

Այսու հանդերձ ասոնեկործութեանը առատ և խիտ ձևերն, փայլուն պայծառութիւնն, աղեղանց յաջորդաւոր և արուեստական գեղեցիկ ըզգացումն ամենէն աւելի չքեղ և մեծագոր և անհասանելի փառքը կը յօրինեն այն հայ քաջ կուսանաց, թողլով ի բաց ուրիշ երեւելի մասունքը:

Ուրախ վերին կողմանէ ոսկիէ լարով կապուած է, ոսկիէ փունջով վերջացած, ստորին ծայրից ծոպերուն նըման: Երոց հակառակ կողմն սպիտակ պատառաւով պատած է, ալ կողմն լատին և ի ձախն հայերէն լեզուով, հետեւեալ նուիրումն ասոնեկործեալ է.

LEONI XIII

PONTIFICI MAXIMO

QUINQUAGESIMUM ANNUM

AB INITIO SACERDOTIO AGENTI

STEPHANUS PETRUS X AZARIAN

PATRIARCHA CILICIENSIS

TESTIMONIUM AMORIS

FIDELITATIS GRATIQUE ANIMI GENTIS CATHOLICÆ ARMENORUM

ZONAM ARTEFICIO NATIONALI

SERICO AUROQUE CONTEXTAM

DONO MITTIT

CONSTANTINOPOLI A. D. MDCCCLXXXVII.

Արդ այս մակագիրս համառօտիւ կ'ամփոփէ ազնուական և վսեմ՝ զաղափարն ընծայաբեր Գերերջանիկ Պատրիարքին:

Սպանիոյ Թագո՜ւհնոյն նուիրա՜մ հռչակական Մատանին:

Այս մատանին ալ շատ գեղեցիկ է, բայց վերոյիշելոյն յարգը չունի: Ազամանդակապ գեղեցիկ շափուղայ մը կը փայլելի կեդրոնը, իսկ շրջապատին կողմնակի երկու եզրքն ալ զարդարեալ է փոքրագոյն ազամանդօք: Այս

ակունքիս բանուածն ալ շատ աղէկ յաջողեր է. իսկ ազամանդաց զետեղման կարգն նոյն իսկ ինքն Թագուհին պատուիրեր է:

Գերմանիոյ Կայսեր նուիրա՜մ պակական Միքրն:

Թեպէտ Հռովմայ քահանայապետը այլ և այլ ժամանակներ ազնիւ և թանկագին միթրեր ընդունեցան յիշխանաւոր անձանց, բայց Գերմանիոյ Կայսեր նուիրածն կրնանք բսել որ կը դերազանցէ քան զայլս իր ճոխութեամբ:

Արդ ամբողջ Միթրը բանուած է ոսկե-
թելով՝ սպիտակ ենթակայի վրայ: Եր-
կու երեսաց վրայ եօթանասուններկու
գեղեցիկ և այլ և այլ մեծութեամբ գո-
հարներ կը գտնուին. որոց մէջ գուրս
կը ցայտքեն թէ մեծութեամբ և թէ ա-
մենագեղեցիկ փայլով՝ երկու կարկե-
հան, երկու զմրուխտ, և երկու շափիւ-
ղայք: Իսկ տասուերկու հատ ալ ամենա-
գեղեցիկ և բաւական մեծութեամբ ա-
դամանդներ: Այս միթրն պիտի կրէ ֆա-
հանայապետն յորեւնի պատարագը
մատուցած ժամանակ:

Կարմեղական կրօնաւորաց նաշի-
րա՛ն ֆահանայապետական խաչը:

Ինչպէս ամէն կրօնաւորական կարգը
և Հաստատութիւնը, այսպէս ալ նաև
կարմեղականը՝ որոց պաշտպանն է
նոյն իսկ բարձրաստիճան ծիրանաւորն
Աբիաֆֆինո, որ և է նախագահ պա-
տուոյ Աշխարհահանդիսին Մասնաժո-
ղովոյն, ֆահանայապետին յորեւնան
յարմար առիթ առին՝ յայտնելու ար-
տաքսապէս հասարակաց Հօրը իրենց
յարգանքն և սէրն:

Արդ այս արծաթեայ ոսկեզօծեալ
խաչը գրեթէ երկուք ու կէս մէդրբար
ձրութիւն ունի. շատ գեղեցիկ քանդա-
կեալ է, և տեղ տեղ արծաթեայ քան-
դակք՝ կ'ընդհատին գեղեցիկ գոճազմի
կտորներէ, շրջապատեալ արուեստա-
կան կարկեհանգր:

Անկուստնոյ Պրիշքսէյի. Նոշեր Շարև
փռոնի Նախախնամութեան ֆերց:

Պեղծիոյ հարուստ երկրէն եկած ան-
թիւ ընծաներուն մէջ յիշատակութեան
արժանի է այս գեղեցիկ անկուածոյքն:
Յուզարկողը փափագեր են որ սակից
շապիկ մը շինուի յատկապէս ֆահա-
նայապետին գործածութեան համար:

Զինական արկղ. Նոշեր Շարև — Հա-
յի Անարատ Յուշքեան Ընկերութեան:

Սոյն ընկերութիւնն ֆահանայապե-
տին Յորեւնին առթիւ զրկեց առ նա
յարդանաց և սիրոյ թուղթ մը, ծրարե-
լով զայն այս գեղեցիկ տիօյն մէջ: Այս
տուփը ամբողջ բանուած երենոսէ է,
զոր Զինացիք Ու — Մո կը կոչեն:

Արուեստական Տետրոց և Գրակալ.
Նոշեր Սկուիլլա քերթին խմբագիրն:

Ընդդէմ ազատամիտ լրագրաց զը-
ժոխալուր հայհոյութեանց, այս խմբա-
գրութիւնն նուիրեց Ս. ֆահանայապե-
տին 120, 000 անձանց ստորագրու-
թեամբ բաղկացեալ փառաւոր տետրոց
մը, փայտեայ գրակալի վրայ զետե-
ղելով: Այս գրակալ կը հանգչի քան-
դակեալ հրեշտակի մը վրայ. իսկ տե-
տրոցին կաղմը շատ գերազանց է: Բո-
վանդակ փղսկրէ և ոսկեզօծեալ պղնձ
ձէ կազմեալ է:

(L'Esposizione Vaticana)

Շարունակելի

